

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 343.6

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.6-2.35>

ЛІЗОГУБОВА Н.В., БУГРИК А.В., ШУКАЙ К.П.

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА: ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ**

**SOME ASPECTS OF CRIMINAL AND LEGAL CHARACTERISTICS
OF COMMITTING TO SUICIDE: PROPOSALS FOR IMPROVEMENT**

Наукова стаття присвячена аналізу статті 120 Кримінального кодексу України. Автори приділяють значну увагу дослідженню історичного минулого статті, яка передбачає кримінальну відповідальність за доведення до самогубства, оскільки аналіз минулого допомагає критично переглянути теперішнє.

У цій науковій роботі наводяться статистичні дані, які свідчать про значне поширення самогубств на території України, що зумовлює важливість та практичну значимість дослідження. Авторами, серед іншого, наголошується на гуманістичних принципах правових систем демократичних держав загалом та кримінального права зокрема, що проявляється в тому числі у визнанні життя людини найвищою соціальною цінністю, яка отримала охорону нормами КК України.

Незважаючи на те, що в ході історичного розвитку норма, що передбачає кримінальну відповідальність за доведення до самогубства, вдосконалювалася, вона не є ідеальною. Так, ст. 120 КК України передбачає таке діяння, як доведення особи до замаху на самогубство, однак таке формулювання є некоректним, оскільки поняття «замах» використовується як стадія вчинення кримінального правопорушення, а вжиття його в іншому сенсі призводить до позначення одним поняттям різних явищ у межах кримінального права, що є недоцільним. Крім того, автори звертають увагу на те, що використання словосполучення «людська гідність» у тексті ст. 120 КК України є нелогічним, оскільки прийнято розуміти, що гідністю наділена виключно людина, а тому такий прикметник є зайвим у наведеному формулюванні, що підтверджується нормами міжнародного права.

Авторами, серед іншого, проводиться розмежування доведення до самогубства та вбивства, при цьому наголошується на тому, що у разі вбивства смерть особи настає безпосередньо від дій суб'єкта кримінального правопорушення, а у разі доведення до самогубства смерть заподіюється самостійно, але через вчинення іншою особою дій, що сприяють вчиненню самогубства. У науковій статті авторами вирішується питання визнання того чи іншого поводження таким, що принижує гідність особи, адже це має велике значення у кваліфікації.

Ключові слова: доведення до самогубства, замах на самогубство, кримінальна відповідальність, схиляння до самогубства, сприяння, спосіб вчинення кримінального правопорушення, приниження людської гідності.

© ЛІЗОГУБОВА Н.В. – студентка III курсу (Інститут прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого)

© БУГРИК А.В. – студентка III курсу (Інститут прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого)

© ШУКАЙ К.П. – студентка III курсу (Інститут прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого)

The scientific article is devoted to the analysis of Article 120 of the Criminal Code of Ukraine. The authors pay considerable attention to the study of the historical past of the article, which provides for criminal liability for leading to suicide, as the analysis of the past helps to critically review the present.

This scientific work provides statistics that indicate a significant spread of suicides in Ukraine, which determines the importance and practical significance of the study. The authors, among other things, emphasize the humanistic principles of the legal systems of democracies in general and criminal law in particular, which is manifested, inter alia, in the recognition of human life – the highest social value protected by the Criminal Code of Ukraine.

Although in the course of historical development the norm of criminal liability for leading to suicide has been improved, it is not ideal. Yes, Art. 120 of the Criminal Code of Ukraine provides for such an act as bringing a person to suicide attempt, but this wording is incorrect, because the term “attempt” is used as a stage of a criminal offense, and its use in another sense leads to one concept of different phenomena within criminal law, which is impractical. In addition, the authors draw attention to the fact that the use of the phrase “human dignity” in the text of Art. 120 of the Criminal Code of Ukraine is illogical, because it is understood that dignity is endowed exclusively to man, and therefore such an adjective is superfluous in the above wording, which is confirmed by international law.

The authors, among other things, distinguish between leading to suicide and murder, emphasizing that in the case of murder, the death of a person occurs directly from the actions of the subject of the crime, and in the case of leading to suicide death is caused independently, but committed by another person actions that contribute to suicide. In the scientific article, the authors address the issue of recognizing a particular behaviour that degrades the dignity of the person, because it is important in qualification.

Key words: *leading to suicide, suicide attempt, criminal liability, suicidal tendencies, assistance, method of committing a criminal offense, humiliation of human dignity.*

Вступ. В Україні у середньому щороку вчиняє самогубство 8–9 тис. осіб. За перші 6 місяців 2020 р. вкоротило собі віку 3076 осіб, що вдвічі більше, ніж від дорожньо-транспортних пригод і у 4,5 раза – від кількості убивств [1]. Наведена статистика яскраво свідчить про розміри проблеми, з якою зіткнулися суспільство та держава. Варто розуміти, що причини самогубства є різноманітними: невдале кохання, смерть близької людини або ж жорстоке поводження, шантаж, систематичне приниження людської гідності тощо.

Безсумнівно, життя людини посідає центральне місце у сучасній системі цінностей демократичних держав та всього людства, що зумовлює необхідність його захисту, зокрема, нормами кримінального права. Кримінальний кодекс України охороняє життя людини від стороннього негативного впливу, зокрема, статтею 120, яка має назву «Доведення до самогубства». Однак у науковому співтоваристві часто лунають думки про недосконалість відповідної статті КК України, навіть після нещодавніх її змін. Це детермінує необхідність більш детального її дослідження, знаходження недоліків та надання пропозицій щодо їх усунення, що, своєю чергою, сприятиме більш ефективному захисту однієї із найважливіших цінностей сучасної цивілізації – людського життя.

Аналіз останніх досліджень. Склад такого кримінального правопорушення, як доведення до самогубства, був предметом дослідження багатьох учених, які внесли значний вклад у наукове розроблення вибраної теми, серед них – О.А. Гусак, О.В. Сосніна, Ю.В. Александров, С.В. Бородін, Л.П. Брич, В.О. Глушков, Д.І. Ельмурзаєва, О.М. Ігнатов, О.О. Колінько, О.М. Моховіков, В.О. Навроцький, В.В. Сулицький, В.О. Туляков, Ю.О. Уколова. Втім цілісного дослідження сучасної редакції статті 120 КК України, її недоліків та проблем застосування здійснено не було, що зумовлює важливість, наукову та практичну цінність цієї наукової роботи.

Постановка завдання. У процесі дослідження кримінального правопорушення, передбаченого ст. 120 КК України, перед авторами стоять такі завдання: дослідити історичне минуле цього складу злочину, знайти недоліки сучасної редакції відповідної статті та запропонувати шляхи їх подолання.

Результати дослідження. Нині цінність людського життя не піддається жодним сумнівам, а право на нього визнається абсолютним, що є результатом розвитку людської цивілізації. Історії добре відомо, що життя людини та її гідність цінувалися на такому рівні не протягом усьо-

го часу існування людства. Стрімке поширення гуманістичних ідей значною мірою спричинене жакіттями Другої світової війни, після закінчення якої людство переосмислило свою систему цінностей і все більшого значення почало набувати людське життя, а політика держав значною мірою була спрямована на його забезпечення.

Норми, які закріплюють невід'ємне право людини на життя, існують як на рівні міжнародного, так і національного права. Відповідно до ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод право кожного на життя охороняється законом [2]. Право людини на життя закріплене численними нормативно-правовими актами національного законодавства, серед яких особливе місце посідає Конституція України. Так, згідно зі ст. 3 Основного Закону, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. У ст. 27 цього документа наголошується на тому, що обов'язок держави – захищати життя людини [3]. Механізми захисту людського життя є різноманітними і передбачені, зокрема, в Кримінальному кодексі України. Так, норми, що спрямовані на захист життя людини, містяться в розділі II Особливої частини КК України. Особливе значення серед них має ст. 120, яка передбачає кримінальну відповідальність за доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство.

Аналіз сучасності найкращим чином проводиться за допомогою дослідження й минулого. Галузь кримінального права не є винятком з цього правила. Для того щоб сконструювати норму кримінального права або знайти недоліки у вже існуючій, доцільно проаналізувати минуле того чи іншого положення. Кримінальна відповідальність за доведення до самогубства не є новацією, норма, яка її передбачала, існує уже досить довго.

Дослідження історичного минулого ст. 120 Кримінального кодексу України розпочнемо із Кримінального кодексу УСРР 1927 р., адже саме в цьому нормативно-правовому документі було вперше застосовано категорію «доведення до самогубства». Особливістю ст. 145 КК УСРР 1927 р. є те, що в ній мав місце спеціальний суб'єкт, це було детерміноване тим, що потерпілою визнавалася тільки особа, яка перебуває в матеріальній або іншій залежності від суб'єкта злочину. Способом вчинення злочину було жорстоке поводження або інше зловживання суб'єктом своїм становищем. При цьому для того, щоб настала відповідальність за ст. 145 КК УСРР 1927 р., необхідно, щоб діяння було вчинене з необережності або з непрямым умислом, оскільки у разі прямого умислу вчинене визнавалося вбивством [4, с. 9]. Таким чином, проаналізована стаття із КК УСРР 1927 р. мала досить вузьку сферу застосування внаслідок того, що суб'єкт був спеціальним, адже потерпілий повинен був перебувати у матеріальній або іншій залежності від нього. Крім того, пособництво та підбурення до самогубства також не охоплювалося диспозицією відповідної статті, а тому остання була досить недосконалою.

Значне зрушення у досліджуваній сфері відбулося після прийняття КК УРСР 1960 р. Стаття 99 цього нормативно-правового акта за своїм змістовим наповненням була досить близькою до ст. 120 КК України. Відповідальність за ч. 1 ст. 99 УРСР 1960 р. наставала за доведення до самогубства або до спроби вчинити самогубство особи, що перебуває в матеріальній або іншій залежності від іншої особи, шляхом жорстокого з нею поводження або систематичного приниження її людської гідності. Таким чином, суб'єкт злочину, передбаченого відповідною статтею, залишався спеціальним, однак диспозиція ч. 2 ст. 99 цього правового акта передбачала доведення до самогубства або до спроби вчинити самогубство внаслідок систематичного цькування чи наклепу з боку особи, від якої потерпілий не був у матеріальній або іншій залежності [5, с. 90].

Після здобуття Україною незалежності, 5 квітня 2001 р. було прийнято Кримінальний кодекс України, у якому питання кримінальної відповідальності за доведення до самогубства було врегульоване дещо іншим чином порівняно із попередніми кримінальними кодексами, що діяли у часи перебування УСРР (після 1937 р. – УРСР) у складі СРСР. Відповідальність за ч. 1 ст. 120 КК України наставала за доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності [6]. Вчинення цього злочину стосовно особи, яка перебуває у матеріальній або іншій залежності поряд із доведенням до самогубства двох або більше осіб, було визнане кваліфікуючою обставиною та передбачене в ч. 2 ст. 120 КК України. За ч. 3 ст. 120 КК відповідальність наставала за вчинення діяння, що передбачене частинами першою або другою щодо неповнолітнього, що детерміноване соціального незахищеністю цієї категорії осіб.

Прийняттям нового Кримінального кодексу України зміни у формулюванні статті, що передбачає доведення до самогубства, не зупинилися. 8 лютого 2018 року було прийнято Закон України «Про внесення зміни до статті 120 КК України щодо встановлення кримінальної відпові-

дальності за сприяння вчиненню самогубства». Відповідно до цього нормативно-правового акта діяння залишилося незмінним – доведення до самогубства або до замаху на самогубство, втім способи вчинення цього діяння розширилися. Так, додано було спосіб схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства. Якщо до набрання чинності зазначеним Законом у тексті ст. 120 КК України містилася ознака – примус до протиправних дій, то після вона була замінена на систематичний протиправний примус до дій, що суперечать волі особи. Таким чином, перелік способів доведення до самогубства або до замаху на самогубство став невичерпним, що надає значні дискреційні повноваження правозастосувачу. Таке рішення законодавця, імовірно, було мотивоване, зокрема, стрімким розвитком технологій та виникненням у результаті цього таких негативних явищ суспільного життя, як кіберсталкінг, флемінг, харасмент, хеліслепінг і т.п. Небезпечність наведених та деяких інших однотипних явищ полягає у тому, що вони здійснюються за допомогою Інтернету та здатні викликати у особи бажання покінчити життя самогубством. Внаслідок чисельності способів, за допомогою яких можливо довести людину до самогубства або до замаху на самогубство, законодавець був вимушений розширити зміст диспозиції ст. 120 КК України, що вимагає дієвого здійснення контролю за носіями публічних повноважень з метою недопущення зловживання ними своїм становищем.

Таким чином, ст. 120 КК України пройшла довгий шлях становлення, який супроводжувався її вдосконаленням. Однак аналіз історії норми кримінального права, що передбачає настання відповідальності за доведення до самогубства, свідчить, що поряд із покращенням наявний і певний регрес, який полягає у формулюванні однієї із форм діяння. Так, нині законодавцем передбачено дві форми діяння: доведення до самогубства та доведення до замаху на самогубство. Однак наскільки доцільно використовувати у цьому разі поняття «замах». У кримінальному праві «замах» зазвичай розуміється як стадія вчинення кримінального правопорушення і передбачена, зокрема, у ст. 15 КК України. Якщо використання категорії «замах» є недоцільним внаслідок виникнення плутанини в поняттях, то яке поняття варто застосовувати замість нього? Відповідь на це питання досить проста і міститься в КК УРСР 1960 р., в якому використовувалося словосполучення «спроба вчинити самогубство». На нашу думку, законодавцю доцільно внести зміни до Кримінального кодексу України, замінивши «замах на самогубство» в ч. 1 ст. 120 цього нормативно-правового акта на «спробу вчинити самогубство», що усуне наявність декількох значень в одному понятті і сприятиме однозначному використанню та розумінню категорії «замах».

Крім того, диспозиція ст. 120 КК України передбачає доведення до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком ... систематичного приниження її людської гідності. Однак, чи володіє гідністю якийсь суб'єкт, крім людини? Є переконання, що гідність – це властивість, якою наділені виключно люди, які самі ж себе нею і наділили. У такому разі вживання слова «людської» поряд із гідністю є недоречним та дещо помилковим. Підтвердженням цієї тези може послугувати ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до якої нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [2]. Із наведеного можна зробити висновок, що міжнародне співтовариство не вважає доцільним використовувати поряд із гідністю прикметник «людська», а тому ми поділяємо думку О. Сосніна, який наполягає на потребі у викладенні ст. 120 КК України у новій редакції.

У процесі застосування ст. 120 Кримінального кодексу України може виникати проблема розмежування складу цього кримінального правопорушення із суміжними. Найбільш проблемним у цьому сенсі є співвідношення доведення до самогубства із вбивством, адже суспільно небезпечним наслідком вбивства обов'язково є смерть людини, яка може бути також присутньою у разі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 120 КК України. Проте у жодному разі не варто отожднювати ці складі злочинів, адже у разі вчинення вбивства суспільно небезпечний наслідок (смерть людини) настає безпосередньо від дій суб'єкта злочину, тоді як смерть у разі доведення до самогубства заподіюється самим потерпілим, а роль винної особи полягає у тому, що вона своїми діями сприяє вчиненню самогубства (жорстоко поводить, шантажує, систематично принижує гідність тощо).

У світі, де чи не щодня в ході спілкування з оточенням особа отримує певну інформацію та стає суб'єктом тих чи інших подій, у тому числі і неприємних для неї, виникає логічне запитання: Як серед значного обсягу інформації та подій виокремити ті, що насправді принижують людську гідність у розумінні КК України? На нашу думку, під таким поводженням неможливо розуміти законну поведінку, тобто якщо у разі законного звільнення з роботи особа вчинила самогубство або замах на самогубство, то роботодавця неможливо притягнути до кримінальної

відповідальності за ст. 120 КК України. Крім того, диспозицією досліджуваної статті не охоплюється повідомлення хоча й таких, що принижують гідність особи, але правильних, таких, що відповідають дійсності, відомостей (за умови, що вони повідомлялися не в образливій чи цинічній формі) [7, с. 53].

Важливо розуміти, що конструкція диспозиції ст. 120 КК України зумовлює складність доказової діяльності, у результаті цього станом на березень 2019 р. в Єдиному державному реєстрі містилося лише сім обвинувальних вироків за ст. 120 КК України. Здебільшого слідчим, прокурором не здійснюється повідомлення про підозру у зв'язку з недостатньою кількістю доказів щодо факту вчинення такого злочину (частіше за все немає заінтересованих осіб у відкритті кримінального провадження за фактом вчинення кримінального злочину, визначеного статтею 120 КК України), складності визначення винного і характеру його зв'язків з потерпілою особою через особливості способів доведення до самогубства [8, с. 215].

Висновки. Отже, самогубства є досить поширеними на території України, підтвердженням чого слугують вищенаведені статистичні дані, при цьому безсумнівним є те, що поміж численних самостійних позбавлень себе життя мають місце і такі, які є результатом вчинення іншими особами дій, що сприяють вчиненню самогубства. Незважаючи на гуманістичну спрямованість права та визнання життя людини найважливішою цінністю, судовій практиці відомі випадки доведення особи до самогубства. Втім, на жаль, довести у судовому порядку наявність складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 120 КК України, досить складно, що детермінує незначну кількість обвинувальних вироків суду за цією статтею. Дослідження історичного минулого статті, що передбачає доведення до самогубства, робить можливим висновок про вдосконалення правового регулювання. Однак стосується це не всіх аспектів. Так, однією із форм діяння у чинному КК України є доведення до замаху на самогубство, таке формулювання, на нашу думку, є некоректним, адже в кримінальному праві поняття «замах» розуміється як стадія вчинення кримінального правопорушення. Вважаємо за доцільне замінити формулювання «замах на самогубство» на «спроба самогубства» у тексті ст. 120 КК України, як це існувало в КК УРСР 1960 р. Крім того, словосполучення «людська гідність» у досліджуваній статті розглядається як помилкове, адже таке поняття, як «гідність», застосовується виключно до людини, а тому використання «людської» є зайвим у цьому формулюванні.

Список використаних джерел:

1. Петренко Б. Самогубства в Україні: проблема чи катастрофа? Газета по-українськи. URL: <http://uire.org.ua/publikatsiyi/samogubstva-v-ukrayini-problema-chi-katastrofa/> (дата звернення: 16.01.2021).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 04. 11. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 16.01.2021).
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Гусак О.А. Кримінально-правова характеристика доведення до самогубства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2014. 20 с.
5. Сосніна О.В. До питання щодо удосконалення норм про кримінальну відповідальність за доведення до самогубства. *Вісник ЛТЕУ. Юридичні науки*. 2018. № 6. С. 87–98.
6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05. 04. 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20010405#Text> (дата звернення: 16.01.2021).
7. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.
8. Кончина К., Сисой В. Основні проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за доведення до самогубства. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 4. С. 213–216.